

TALABALARNING IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH SHAKLLARI VA USULLARI

L.K.Narimbayeva

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha ta'lim fakulteti

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. Maqolada talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish shakllari yoritilgan. Shuningdek talabalarni ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan turli xil maxsus usullar kektirilgan.

Maqolada maktabgacha, umumiy o'rta, professional va oliy ta'lim bosqichlari kesimida talabaning sifatli ta'lim olishida ijodiy salohiyatini rivojlantirishning xususiyati, qiziqishiga ko'ra ta'minlanishga e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlari: Ijodkorlik, psixologik, qobiliyat, pedagog, maxsus usullar , mashqlar, o'yinlar, amaliy mashg'ulotlar, laboratoriya ishlari, faoliyat, didaktik vositalar.

Аннотация: В статье освещаются формы развития творческих способностей учащихся.. Существуют также различные специальные методики, направленные на развитие творческих способностей учащихся. В статье акцентируется внимание на обеспечении по интересам особенности развития творческого потенциала учащегося в получении качественного образования на стыке ступеней дошкольного, общего среднего, профессионального и высшего образования.

Ключевые слова: творчество, психологическое, одаренность , педагог, специальные методы, упражнения, игры, практические занятия, лабораторные работы, деятельность, дидактические средства.

Annotation. The article covers the forms of development of students ' creative abilities. Also stuttered are various special methods aimed at developing creative abilities of students. The article focuses on ensuring the character, interest of developing the creative potential of the student in obtaining a quality education in the cross section of the stages of preschool, general secondary, professional and higher education.

Keywords: creativity, psychological, ability, educator , special methods, exercises, games, practical classes, laboratory work, activities, didactic tools.

Kirish. Talabalarning qobiliyatlarini rivojlantirish ta'lim va tarbiya jarayonida sodir bo'ladi. Oliy ta'limi muassasasida guruhida ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishning asosiy shartlaridan biri bu yangi g'oyalar va fikrlarning paydo bo'lishiga yordam beradigan muhitni yaratishdir. Bunday muhitni yaratish yo'lidagi asosiy narsa

talabalarda psixologik xavfsizlik hissini rivojlantirishdir. Talabalarni tanqid qilish va ularning takliflarini qabul qilib bo'lmaydigan yoki ahmoqona deb his qilish ularning ijodini to'xtatadi.

Ular bildirgan fikrlarga hurmat bilan munosabatda bo'lish kerak. O'qituvchi talabalarlarni qiyin vazifalarni bajarishga undashlari kerak, shu bilan ularning motivatsiyasi va qat'iyatligini rivojlantiradi. Shuningdek, talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda muhit alohida ahamiyatga ega. Bolalar mashg'ulotlari o'tkaziladigan xona shunday tashkil etilishi kerakki, tanlangan mavzu va mashg'ulot turiga muvofiq talabalar auditoriya bo'ylab erkin harakatlanish imkoniyatiga ega bo'ladilar, ular to'liq ixtiyorida taqdim etilgan barcha turdagi materiallar va jihozlar bilan ta'minlanishi kerak. Va o'qituvchi maslahatchi va yordamchi bo'lishi kerak. Nima bo'layotganini nazorat qilish funksiyasini qoldirib, o'qituvchi talabalarga ijodiy jarayonni mustaqil ravishda qurishga imkon beradi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. K. E. Siolkovskiy shunday deb ta'kidlagan: "avval men ko'pchilikka ma'lum bo'lgan haqiqatlarni kashf etdim, keyin ba'zilarga ma'lum bo'lgan haqiqatlarni kashf qila boshladim va nihoyat, hali hech kimga ma'lum bo'lmagan haqiqatlarni kashf qila boshladim". [6] Ehtimol, bu ijodiy qobiliyatlarni shakllantirish yo'li, ixtirochilik va tadqiqot iste'dodini rivojlantirish yo'lidir. O'qituvchining vazifasi talabaga bunga yordam berishdir ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan turli xil maxsus usullar mavjud. Usullar-bu ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish vositalari. Usullar mavjud: amaliy, vizual, og'zaki.

M.Wallach 11-12 yoshli o'quvchilarda intellekt va ijodiylik turlicha rivojlanganligi sababli ularni to'rt guruhga ajratib ko'rsatadi:

- intellekt va ijodiylikning yuqori darajasiga erishgan bolalar o'zlarini to'g'ri baholaydi, o'zini nazorat qiladi, yangi narsalarni kashf qilishga intiladi, baholashda mustaqillikka ega;

- aqliy darajasi yuqori lekin ijodiy qobiliyati past o'quvchilar maktabda muvaffaqiyatga erishadi, lekin boshqalardan sirlarini yashiradi, o'zini past baholaydi;

- intellektual darajasi past va ijodiylik ko'rsatkichi yuqori o'quvchilar xavotirliq, e'tiborsiz, quyi ijtimoiy moslashuv bilan boshqalardan ajralib turadi;

- intellektual va ijodiyligi quyi o'quvchilar vaziyatga oson moslashadilar, ijtimoiy intellektual darajasi yuqori, lekin sust sub'ektlar o'zlarini to'g'ri baholaydilar [5].

Ilmiy adabiyotlar tahlilidan kelib chiqib, shuni aytish mumkinki, ijodiylik faoliyati bilan intellekt darajasi talabalarning shaxsiy jarayonlariga va ularning moslashuvchanlik usullariga ta'sir qiladi.

Tahlil va natijalar. Amaliy usullarga mashqlar, o'yinlar, amaliy mashg'ulotlar, laboratoriya ishlari kiradi. Talabaga turli ko'nikmalarni singdirish uchun turli xil amaliy o'qitish usullari qo'llaniladi. Tahlil, biznes o'yinlari va vaziyatli vazifalar eng keng tarqalgan. Bular nafaqat insonning intellektual qobiliyatlarini jalb qiladigan, balki

ularni vaziyatga turli nuqtai nazardan qarashga, turli rollarni sinab ko'rishga va mantiqiy xulosalarni to'g'ri tuzishga majbur qiladigan usullardir.

O'yin usuli boshqa usullar bilan birgalikda o'yin faoliyatining turli tarkibiy qismlaridan foydalanishni o'z ichiga oladi. O'quv o'yinlari keng didaktik imkoniyatlarga ega. Ularning yordami bilan siz o'yinni tayyorlash va o'tkazish qanday tashkil etilganiga, ishlab chiquvchilar va o'qituvchilar tomonidan uning asosiga qanday motivlar qo'yilganiga qarab, kelajakdagi mutaxassisning shaxsiyatining juda keng ko'nikmalarini, ko'nikmalarini va kasbiy ahamiyatga ega xususiyatlarini shakllantirishingiz mumkin.

Vizual usullarga kuzatish-chizmalar, rasmlarni ko'rish, film lentalarini ko'rish, yozuvlarni tinglash kiradi. O'quv jarayonida tasviriy va vizual materiallardan foydalanish usuli bir qator afzalliklarga ega: - yangi materialni oson assimilyatsiya qilish, shuningdek mavjud g'oyalarni chuqurlashtirish, mustahkamlash va aniqlashtirish; - varaqlar sonini o'zgartirib, umumiy rasmni o'zgartirish qobiliyati; - rasmlar bilan varaqlarni tez-tez almashtirish orqali ma'lumot tarkibini oshirishqo'shmoq. - o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish.

Shuningdek, bunday ko'rgazmali o'quv qo'llanmalarining afzalliklari ularning o'rganilayotgan ob'ekt tasvirining badiiyligi, talabalar e'tiborini chalg'itishi mumkin bo'lgan ahamiyatsiz tafsilotlarning yo'qligi, statikligi bilan erishilgan katta ma'lumot qobiliyatidir. Ushbu o'quv vositalaridan foydalanish o'quv materiallarini yanada samarali o'zlashtirishga yordam beradi. O'qituvchilar tomonidan SPODA vizual usuldan foydalanish ta'limdagi stereotiplarni engishga, kasbiy vaziyatlarga yangi yondashuvlarni ishlab chiqishga yordam beradi. Faqat vizualizatsiyadan to'g'ri foydalanish ta'lim sifatini yaxshilashga va o'quv jarayonining samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Og'zaki usullar: hikoya, suhbat, o'qish, munozara, ma'ruza. Talabalar bilan ishlashda ushbu usullarning barchasini bir-biri bilan birlashtirish maqsadga muvofiqdir. Og'zaki usullar nafaqat o'qituvchilar, balki talabalar uchun ham nutq uchun katta talablarni o'z ichiga oladi. O'qituvchining nutqi pedagogik va psixologik ta'sirning asosiy qurolidir va bu talabalar uchun ham misoldir. Og'zaki o'qitish usullari o'quvchilarda fikrlash, nutq va xotirani rivojlantirishga yordam beradi, shuningdek og'zaki usullar ko'proq hissiy, ifodali va qiziqarli, shuning uchun taqdim etilgan barcha materiallar talabalar tomonidan yaxshiroq o'zlashtiriladi.[1]

Ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan ta'limni tashkil etish jarayonida umumiy didaktik printsiplarga katta ahamiyat beriladi: ilmiy, tizimli, izchillik, mavjudlik, ravshanlik, faollik, kuch, individual yondashuv. O'rganishning asosiy tamoyillaridan biri oddiydan murakkabgacha bo'lgan printsiptir. Ushbu tamoyil ijodiy qobiliyatlarni bosqichma-bosqich rivojlantirishdan iborat. Tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, ijodiy faoliyat tajribasi V. V. Davydova, [2].V. Zankova, V. V. Kraevskiy, [6].

Y. Lerner, [3]M. N. Skatkina, D. B. Elkonina [7] ta'lim mazmunining mustaqil tarkibiy elementi hisoblanadi.

- U taxmin qilmoqda: - ilgari o'rganilgan bilimlarni yangi vaziyatga o'tkazish,
- muammoni mustaqil ko'rish, uni hal qilishning alternativlari,
- ilgari o'rganilgan usullarni yangilariga va boshqalarga birlashtirish.

Har qanday faoliyat, shu jumladan ijodiy faoliyat muayyan vazifalarni bajarish shaklida taqdim etilishi mumkin. U. E. UNT ijodiy vazifalarni quyidagicha belgilaydi., talabalardan ijodiy faoliyatni talab qiladigan vazifalar, unda talaba o'zi hal qilish yo'lini topishi, bilimlarni yangi sharoitlarda qo'llashi, sub'ektiv va ba'zan ob'ektiv ravishda yangi narsalarni yaratishi kerak.[3]

Ijodiy vazifalar quyidagi parametrlar bo'yicha farqlanadi: - ulardagi muammoli vaziyatlarning murakkabligi, - ularni hal qilish uchun zarur bo'lgan aqliy operatsiyalarning murakkabligi; - qarama-qarshiliklarni ifodalash shakllari (aniq, yashirin). O'yinda ijodkorlikni rivojlantirish bo'yicha ko'plab darslar o'tkaziladi. Buning uchun sizga yangi turdagi o'yinlar kerak: ijodiy, o'quv o'yinlari, ularning barcha xilma-xilligi bilan umumiy nom ostida birlashtirilganligi tasodif emas, ularning barchasi umumiy g'oyadan kelib chiqadi va o'ziga xos ijodiy qobiliyatlarga ega

1. Har bir o'yin vazifalar to'plamidir.
2. Vazifalar talabaga turli shakllarda beriladi va shu bilan uni ma'lumot uzatishning turli usullari bilan tanishtiradi.
3. Vazifalar murakkablikning oshishi tartibida joylashtirilgan.
4. Vazifalar juda keng qiyinchiliklarga ega. Shuning uchun o'yinlar ko'p yillar davomida qiziqish uyg'otishi mumkin.
5. Vazifalar qiyinchiliklarining asta - sekin o'sishi ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga yordam beradi.
6. Talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish samaradorligi uchun quyidagi shartlarga rioya qilish kerak:
  - qobiliyatlarni rivojlantirish imkon qadar erta boshlanishi kerak;
  - vazifalar-qadamlar rivojlanishdan oldin sharoit yaratadi qobiliyatlar;
  - ijodiy o'yinlar mazmuni jihatidan xilma-xil bo'lishi kerak, chunki ular erkin va quvnoq ijod muhitini yaratadilar.

O'yin terapiyasi-bu o'quvchilar bilan ishlashning eng samarali shakli, o'yin davomida terapiya bo'lib, u rol o'ynashdan shaxsning rivojlanishiga ta'sir qilishning eng kuchli shakllaridan biri sifatida foydalanishga asoslangan. O'yin terapiyasi protsedurasi og'zaki va og'zaki bo'lmagan aloqalarni, turli vaziyatlarni o'ynashni o'z ichiga olgan maxsus mashqlarni bajarishni o'z ichiga oladi. O'yin davomida har bir kishi o'z his-tuyg'ularini yaxshiroq tushuna boshlaydi, rivojlanadi ,muloqot qobiliyatlari, o'z qarorlarini qabul qilish qobiliyati, boshqa odamlardan keskinlik va qo'rquv yo'qoladi, o'z-o'zini hurmat qilish kuchayadi. O'yin ijobiy hissiy fonni yaratadi,

unda barcha aqliy jarayonlar eng faol davom etadi. Talaba tasvirga kirganda, uning fikri jonli ishlaydi, his-tuyg'ular kuchayadi, u tasvirlangan voqealarni chin dildan boshdan kechiradi. O'yinlarni rivojlantirish uchun samarali shart-sharoitlarni yaratib, kattalar ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga, ijodiy salohiyatni ochishga yordam beradi.[2]

Xulosa va takliflar. Psixologik o'yinlar energiya potentsialini chiqaradi, tasavvurni, tasavvurni uyg'otadi, ijodkorlikni rivojlantirishga va umuman shaxsiy o'sishga yordam beradi. Bunday tajribaga ega bo'lgan kishi hayotda o'zini yanada ishonchli va quvonchli his qiladi, atrofda sodir bo'layotgan narsalarga ko'proq mos keladi, dunyoni, o'zini va boshqalarni to'liq va yaxlit idrok etadi. Shunday qilib, ta'lim jarayonida turli xil usullarni qo'llash kerak degan xulosaga kelishimiz mumkin. Bu ijodiy qobiliyatlarning yuqori rivojlanishiga erishish uchun kerak

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Андреева И. Н. Алфавит эмоционального интеллекта. Петербург.: 2012-288 б
2. Векслер Д. Мозг на 100%. интеллект. Память. креатив. Интуиция: Интенсив-тренинг по развитию супер способностей. М.: Эксмо, 2015- 848 б.
3. Журавлев А.Л., Сергиенко Е.А., Виленская Г.А. Разработка понятий в современной психологии. М.: Институт психологии РАН, 2019-815 бет
4. Краевский В.В. Общие основы педагогики. 2-е изд. -М.:2005-256 бет
5. Нечаев А.П.: Жизненный и творческий путь./ Психология: личность и бизнес./ 2005. 46 бет
6. Пряжникова Е.Ю. Психология труда. Учебник для академического бакалавриата. М.:2016. Изд Юрайт общ. 520 бет
7. Эльконин Д.Б. Детская психология. Издательство академия. М:2007-384-бет